

DELS DRETS LINGÜÍSTICS AL DRET LINGÜÍSTIC: VINT-I-CINC ANYS D'EVOLUCIÓ A CATALUNYA*

Antoni Milian i Massana**

1. La manca de tradició d'estudis sobre drets lingüístics a Catalunya

La primera idea que vull subratllar és la manca d'estudis sobre drets lingüístics, a Catalunya, abans del període 1983-2008. Dit altrament, l'elaboració i la publicació aquests darrers anys de treballs sobre drets lingüístics constitueix un fenomen enterament nou en la nostra història. En efecte, si fem una mirada enrere, comprovarem que l'estatut jurídic de la llengua catalana era objecte de reflexió i reivindicació en documents i manifestos, sense que això, però, es traduís en posteriors estudis jurídics.

* El text que segueix correspon a l'exposició que vaig fer dins de la Jornada organitzada per l'Escola d'Administració Pública de Catalunya per commemorar el 25è Aniversari de la *Revista de Llengua i Dret*, Jornada que va tenir lloc el dia 3 de desembre de 2008. Respecte de la versió original, tan sols hi he introduït uns pocs afegits i algunes variants encaminades a adaptar la versió oral a les exigències derivades de la versió escrita, i, és clar, hi he afegit les notes a peu de pàgina. Quant a les notes, les citacions bibliogràfiques hi són fetes de dues maneres diferents. Els llibres, els articles i les contribucions que donen suport directa al text, i que, per tant, hi estan íntimament lligats, els cito de manera completa. En canvi, en el cas dels treballs de dret lingüístic que serveixen per il·lustrar, amb exemples, les obres més rellevants, representatives o significatives que durant els vint-i-cinc anys d'existència de la *Revista de Llengua i Dret* han estat publicades per autors de Catalunya (excepcionalment cito alguna obra d'autors de la resta de l'àmbit lingüístic català), només faig esment del nom de l'autor i de l'any de l'edició. La referència completa el lector la trobarà en la relació de publicacions que figura al final del text.

Atesa la producció ingent en matèria de dret lingüístic, hauria estat excessiu fer, ara i aquí, un repertori bibliogràfic complet, amb vocació d'exhaustivitat. Per això, m'ha semblat més adient i útil recollir només els treballs més rellevants, significatius o representatius, amb l'amplitud suficient que permeti al lector fer-se una idea cabal del que s'ha produït durant el període 1983-2008, i amb la completesa indispensable perquè la llista sigui, a la vegada, un recull fiable, útil i pràctic per als investigadors que s'endinsen en la recerca sobre el dret lingüístic. És molt probable que algun autor i alguns lectors trobin a faltar algun treball que consideren rellevant, com també és possible que altres lectors opinin que alguna de les obres recollides es podia haver omès. En demano disculpes. Tanmateix, vull recordar que tota tria, encara que estigui guiada per criteris preestablerts més o menys objectivables, és sempre subjectiva i fruit de preferències personals. Bernard Schwartz, prestigiós tractadista americà de dret públic, destaca, en un context certament molt més ardu i complex que el nostre, com era el de configurar la llista dels deu millor jutges nord-americans, l'existència d'un ingredient personal en tota tria. Ho fa d'aquesta manera gràfica i informal: «Naturalmente, esta selección es tan personal como una llamada de un entrenador de beisbol para formar un equipo de lujo». [SCHWARTZ, Bernard, *Los diez mejores jueces de la Historia norteamericana*, Madrid, Civitas, 1980 (reimpresió del 1990), p. 19 (la rodona és meva)]. Tanmateix, tot i la frivolitat aparent, l'insigne autor no volia dir que l'elecció fos arbitrària; afegeix que «[...] intentamos basarla en algo más que mi mera palabra. Preci-

Es demana, per exemple, en el Missatge a la Reina regent del 1888, o en la Base 3a de les Bases de Manresa del 1892, que la llengua catalana sigui llengua oficial a Catalunya, però aquesta sollicitud no va acompanyada de reflexions jurídiques estructurades. També és habitual durant les dues primeres dècades del segle XX, reclamar i exigir, en els discursos acadèmics, que els jutges i magistrats coneguin la llengua del territori. Maspons i Anglasesell, en l'escrit *La Reivindicació Jurídica de Catalunya*, publicat el 1918, afirma amb contundència que «[E]n ço que no podem transigir és en què [...] sigui possible l'existència de tribunals, on els jutjadors desconeguin la llengua dels jutjats, ...».¹ I així un gran etcètera. El to reivindicatiu i escassament jurídic domina, així mateix, en els treballs de la Secció "Social y Jurídica" del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, que es va celebrar l'octubre de 1906 a Barcelona. Encara que s'hi fa servir l'expressió *drets lingüístics*, hi predominen els tons romàntic, essencialista i idealista, típics de l'època.²

Probablement l'única obra del període esmentat que resulta útil i rellevant en la matèria que ens ocupa, la constitueixen els tres volums d'Antoni Rovira i Virgili dedicats a la *Historia dels moviments nacionalistes*,³ vista la descripció acurada que s'hi fa de la legislació lingüística i dels conflictes que l'acompanyen en

samente lo que a continuación vamos a hacer es una descripción de cada uno de los seleccionados, poniendo especial énfasis en los motivos que nos han hecho elevarlos al pedestal». No escau en el nostre cas, on l'elecció és molt més àmplia i no depèn d'un nombre prèviament taxat —d'altra banda, el nombre de treballs ho faria gairebé impossible—, de motivar la selecció de cada una de les obres que he escollit. N'hi ha prou a recordar que la tria, tot i ser personal, ha estat feta seguint com a criteris orientadors: la qualitat, l'originalitat, la importància del tema, el caràcter innovador, el grau de difusió, la incidència, la cronologia i la representativitat.

** Antoni Milian i Massana, catedràtic de dret administratiu de la Universitat Autònoma de Barcelona i director de la *Revista de Llengua i Dret*.

1. MASPONS I ANGLASELL, Francisco de P., *La Reivindicació Jurídica de Catalunya*, Barcelona, Impremta Casa de Caritat, 1918, p. 15.

2. Els treballs de la Secció "Social y Jurídica" podeu consultar-los al llibre: *Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana. Barcelona, Octubre de 1906*, Barcelona, Estampa d'En Joaquim Horta, 1908, p. 21-23, 585-669 i 688-696. L'editorial Vicens-Vives en va publicar l'any 1985 una reedició facsímil amb motiu de la celebració del II Congrés Internacional de la Llengua Catalana. Encara que no afecta les pàgines esmentades, convé que el lector sàpiga que en la portada d'aquesta reedició facsímil no figuren les referències de l'editor originari, en haver estat substituïdes per les del nou editor. Així mateix, en la reedició s'ha suprimit el colofó, on constaven algunes dades relatives a l'edició del 1908.

3. ROVIRA I VIRGILI, A., *Historia dels moviments nacionalistes*, Barcelona, Societat Catalana d'Edicions, 1912 (primer volum), 1913 (segon volum) i 1914 (tercer volum). Aquesta obra ha estat reeditada recentment (any 2008), en un sol volum i amb idèntic títol (amb accent obert a la paraula *Historia*, per adequar-la a l'ortografia fabriana), per l'editorial Base, amb un epíleg de Xavier Ferré Trill, que és qui també n'ha tingut cura de l'edició.

nombroses contrades europees (Alsàcia-Lorena, Flandes, Bohèmia, Croàcia i Hongria, bàsicament). Editada entre els anys 1912 i 1914, i traduïda després al castellà,⁴ l'obra de Rovira i Virgili expressa la preocupació per les minories nacionals i el dret de les nacionalitats que batega a Catalunya, i s'avança a l'esperança que alguns dipositaran en la via de les minories, i en el reconeixement que en fa la Societat de Nacions, com a mitjà perquè el poble català recuperi la seva personalitat o perquè arribi, fins i tot, a assolir l'emancipació nacional.⁵

En una època en la qual a Catalunya no existeixen els drets lingüístics, i en què només una llengua, el castellà, és reconeguda per l'Estat, resulta explicable el buit d'estudis fets des de la tècnica jurídica sobre el règim de les llengües i sobre la situació del català. Recordem que els estudis jurídics solen anar a remolc del dret positiu, i rarament s'hi anticipen.

D'altra banda, el parèntesi de la Mancomunitat (1914-1923), moment en el qual es reconeixen per al català funcions de llengua oficial dins de les administracions locals catalanes, i el temps breu de la Segona República (1931-1939), període en què el català adquireix la condició de llengua oficial a Catalunya (al costat del castellà, idioma oficial de la República), foren massa efímers per permetre la florida de recerques que valgui la pena esmentar.

Caldrà esperar a les acaballes del franquisme, i a les expectatives de canvi oberetes per la mort del dictador, perquè una efervescència pertocant als drets lingüístics i al reconeixement de l'oficialitat de la llengua catalana recorri tot el país. La difusió, en versió castellana, del treball de Guy Héraud «Pour un droit linguistique comparé»,⁶ a la *Revista Jurídica de Catalunya*, l'any 1973;⁷

4. ROVIRA Y VIRGILI, A., *Historia de los Movimientos Nacionalistas*, Barcelona, Ed. Minerva. L'edició castellana no porta data; ara bé, en l'"Advertencia Editorial" que encapçala el llibre, se'ns avisa que, en aquesta versió, l'autor consigna les conseqüències que la Gran Guerra va tenir per als diversos pobles que estudia. Per tant, podem deduir que la versió castellana devia publicar-se després d'acabada la Primera Guerra Mundial.

5. Vegeu, per exemple, ESTELRICH, J., *La qüestió de les minories nacionals, I, Les vies del Dret*, Barcelona, Llibreria Catalonia, 1929; ESTELRICH, J., *La question des minorités et la Catalogne*, Lausanne/Ginebra/Neuchâtel/Vevy/Montreux/Berna, Librairie Payot, 1929. Els estudis sobre les minories i la protecció de les minories per la Societat de Nacions van despertar un gran interès a Catalunya, d'aquí el fet que s'hi difonguessin treballs sobre aquestes temàtiques. Ho palesen, per citar-ne dos exemples, els escrits de DE BALOGH, Arthur, «Les droits des minorités et la souveraineté des États» i de MASPONS I ANGLASELL, F., «La Nació, l'Estat, la minoria nacional i ses mutuals relacions», recollits a l'obra col·lectiva *Miscel·lania Patxot. Estudis de Dret Públic*, Barcelona, Llibreria Verdaguier, 1931, p. 29-34 i 433-462, respectivament.

6. *Revue Internationale de Droit Comparé*, vol. 23, núm. 2, 1971, 309-330.

7. HERAUD, Guy, «Por un Derecho lingüístico comparado», *Revista Jurídica de Catalunya*, vol. 72, núm. 4, 1973, 847-869.

el Dictamen formulat dos anys més tard pel Col·legi d'Advocats de Barcelona, a petició de diverses entitats civils, sobre la possibilitat legal d'utilitzar el català en diferents àmbits, també publicat a la *Revista Jurídica de Catalunya*,⁸ i les referències a la llengua catalana presents en les Resolucions dels àmbits de "Llengua" i de "Dret" del Congrés de Cultura Catalana, celebrat l'any 1977, juntament amb l'inequívoc punt 5 de la base primera de les «Bases per a l'Autonomia de Catalunya», de l'àmbit d'"Institucions" del mateix Congrés, en són tres manifestacions ben paradigmàtiques i expressives.⁹

2. Dels drets lingüístics al dret lingüístic (1983-2008)

Perquè brotessin estudis tecnicojurídics sobre els drets lingüístics, calia, doncs, esperar l'expedició de normes que els reconeguessin. La promulgació de la Constitució espanyola l'any 1978 i l'entrada en vigor, l'any 1979, de l'Estatut d'autonomia de Catalunya marquen el tombant que, poc més tard, completarà la Llei de normalització lingüística a Catalunya.¹⁰ A redós d'aquestes normes, i a redós d'altres normes lingüístiques sectorials, i en la mesura que es vagin dictant, assistim a l'eclosió d'estudis i treballs acadèmics sobre els drets lingüístics, adés publicats com a articles en revistes jurídiques, adés com a monografies. La sortida, l'any 1983, de la *Revista de Llengua i Dret* —la Revista neix el mateix any en què s'aprova la Llei de normalització lingüística— estimularà tot aquest procés, i l'empentarà i l'acompanyarà fins al dia d'avui.

El primer tret a remarcar del període 1983-2008 és l'abundància de treballs que s'han escrit sobre la matèria, fet que trenca *enterament*, i destaco l'adverbi, amb les etapes precedents. La gran quantitat d'articles d'autors catalans sobre els drets lingüístics publicats a la *Revista de Llengua i Dret*, que, òbviament,

8. «DICTAMEN que formula el Col·legi d'Advocats de Barcelona a petició de les entitats *Omnium Cultural*, *Rosa Sensat*, *Amics de la Ciutat* i *Federación de Asociaciones de Vecinos de Barcelona* en escrit de 18 de març passat, previ informe de la Secció de Dret Lingüístic de la Comissió de Cultura aprovat per unanimitat de la Junta de Govern en sessió del dia 13 de maig d'enguany», *Revista Jurídica de Catalunya*, vol. 74, núm. 3, 1975, 437-447.

9. Llegim al punt 5 de la base primera de les Bases per a l'Autonomia de Catalunya que «[l]a llengua pròpia de Catalunya és la catalana. La Generalitat garantirà l'ús oficial dels idiomes català i castellà». CONGRÉS DE CULTURA CATALANA, *Resolucions*, vol. I. Països Catalans, Curial, Edicions 62, La Magrana, Laia, Moll, Tres i Quatre, L'Estel, Turmeda i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1978, p. 370.

10. Llei del Parlament de Catalunya 7/1983, de 18 d'abril, de normalització lingüística a Catalunya.

només són una part del total de treballs divulgats durant aquests anys, ja en fa palesa la dimensió.

Quant al contingut i l'objecte d'estudi, els primers treballs se centren, sobretot, en el concepte de *llengua oficial* i en la doble oficialitat o la cooficialitat de les llengües catalana i castellana a Catalunya,¹¹ en l'ordenació constitucional del multilingüisme,¹² en la regulació de l'Estatut d'autonomia de Catalunya del 1979,¹³ en el deure de conèixer el castellà,¹⁴ en la significació i les conseqüències jurídiques del concepte de *llengua pròpia*,¹⁵ en el repartiment de competències entre l'Estat i la Generalitat de Catalunya en matèria lingüística¹⁶ i en l'estudi general de la Llei de normalització lingüística.¹⁷ Més endavant, o de manera paral·lela —perquè continua i continuarà l'estudi d'aquelles qüestions vinculades al nucli del règim de l'oficialitat, al règim constitucional i al règim estatutari—,¹⁸ aniran sorgint estudis sobre el règim lingüístic de les diferents administracions i institucions públiques, i de nombrosos sectors d'activitat, preferentment de sectors oficials. Així, per exemple, de l'Administració general de l'Estat i de les institucions estatals centrals,¹⁹ de l'Administració de la Generalitat de Catalunya,²⁰ de l'Administració local,²¹ de l'Admi-

11. PUIG I SALELLAS, Josep M. (1983a; 1987; 1990); MILIAN MASSANA, Antoni (1984a); SEGURA I GINARD, Lluís (1984); COLOM I PASTOR, Bartomeu (1987); FONT I RIBAS, Antoni; MIRAMBELL I ABANCÓ, Antoni; BADOSA I COLL, Ferran (1987).

12. MILIAN MASSANA, Antoni (1984a); PUIG SALELLAS, Josep M. (1987); VERNET I LLOBET, Jaume (1992); ALCARAZ RAMOS, Manuel (1999).

13. MILIAN I MASSANA, Antoni (1983; 1988; 1990).

14. MILIAN MASSANA, Antoni (1984a; 1988; 1990); PUIG I SALELLAS, Josep M. (1984a; 1987); SEGURA I GINARD, Lluís (1984; 1987); VERNET I LLOBET, Jaume (1992).

15. PUIG I SALELLAS, Josep M. (1984a; 1987); FONT I RIBAS, Antoni; MIRAMBELL I ABANCÓ, Antoni; BADOSA I COLL, Ferran (1987); VERNET I LLOBET, Jaume (1992); PÉREZ FRANCESCH, J. L. (1993); SOLÉ I DURANY, Joan Ramon (1996); MILIAN I MASSANA, Antoni (2007a).

16. COLOM I PASTOR, Bartomeu (1987); JOU, Lluís (1989); MILIAN I MASSANA, Antoni (1990); VERNET I LLOBET, Jaume (1992).

17. DUARTE I MONTSERRAT, Carles (1984); FERRER, Josep (1984); MILIAN I MASSANA, Antoni (1984b); PUIG I SALELLAS, Josep M. (1984a; 1984b; 1989a).

18. PUIG SALELLAS, Josep M. (1998a); FOSSAS, Enric (2004); VERNET, Jaume; PUNSET, Ramon (2007).

19. VERNET I LLOBET, Jaume (1994; 1996); PÉREZ FRANCESCH, Joan Lluís (2006).

20. MILIAN I MASSANA, Antoni (1996a).

21. DUARTE I MONTSERRAT, Carles; SOLÉ I DURANY, Joan Ramon (1989); MILIAN I MASSANA, Antoni (2004a).

nistració de justícia (sector que ja havia estat objecte d'estudi els primers anys),²² de la funció pública,²³ de l'ensenyament,²⁴ dels mitjans de comunicació,²⁵ de les universitats,²⁶ però també de sectors com el notarial o el dels registradors o d'activitats jurídiques com la testamentària,²⁷ o àmbits com el comercial i el mercantil²⁸ i el món laboral,²⁹ i, encara, aspectes tan diversos com l'etiquetatge,³⁰ la toponímia i la retolació,³¹ l'antroponímia,³² la unitat de la llengua catalana i el català en els altres territoris de l'àmbit lingüístic,³³ les autoritats lingüístiques,³⁴ o les tècniques de l'activitat administrativa de foment aplicades per promoure l'ús de la llengua catalana.³⁵ En general, aquests estudis descriuen i analitzen el règim juridicolingüístic de la institució, del sector o de l'àmbit, a partir dels efectes de l'oficialitat de les llengües catalana i castellana; comenten la jurisprudència constitucional o del Tribunal Suprem, quan n'hi ha, i, en alguns casos, incorporen referències de dret comparat.

22. PUIG SALELLAS, Josep M. (1983b); RODRÍGUEZ-AGUILERA, Cesáreo (1983); XIOL I RÍOS, Joan (1990); VERNET I LLOBET, Jaume (1999a); PLA I BOIX, Anna M. (2005a); MILIAN I MASSANA, Antoni (2007a).

23. MILIAN I MASSANA, Antoni (1987; 1996a; 2004a); VILASECA I MARCET, Josep M. (1987); DUARTE I MONTSERRAT, Carles; SOLÉ I DURANY, Joan Ramon (1989); VERNET I LLOBET, Jaume (1992).

24. MILIAN I MASSANA, Antoni (1992a; 1994; 1995a; 1996b; 2007b); AJA, Eliseo (1994); APARICIO, Miguel Ángel (1994); ARGULLOL I MURGADAS, Enric (1994); BALLBÉ, Manuel (1994); ALBERTÍ ROVIRA, Enoch (1995); PUIG SALELLAS, Josep M. (1995); ARGELAGUET I ARGEMÍ, Jordi (1999). Aquest últim autor ho tracta des de l'òptica de les polítiques públiques. DE CARRERAS SERRA, Francesc (2000); PONS, Eva (2004).

25. MARTÍ I BOTELLA, Jordi; BARCELÓ SERRAMALERA, Mercè (1985); MILIAN I MASSANA, Antoni (2002a).

26. EXPÓSITO I GÓMEZ, Enriqueta (1995).

27. JOU I MIRABENT, Lluís (1985; 1987; 1995); VERGER I GARAU, Joan (1987); PUIG SALELLAS, Josep M. (1998b, 2000); FONT I RIBAS, Antoni (2000); TORRENT I CUFÍ, Francesc (2000).

28. FONT I RIBAS, Antoni (1986).

29. PURCALLA BONILLA, Miquel Àngel (2008).

30. LLIMONA I BALCELLS, Joaquim (1989); BARÓ I BALLBÉ, Maria Josep (1990).

31. MARÍN I DÍAZ-GUERRA, Ferran; VERNET I LLOBET, Jaume (1991).

32. POU I PUJOLRÀS, Agustí; BOSCH I CAPDEVILA, Esteve (1998).

33. SEBASTIÀ, Xavier (2001); ESTEVE, Alfons; ESTEVE, Francesc; TEODORO, Mercè (2005).

34. COLOM PASTOR, Bartomeu (2006).

35. CARRASCO I NUALART, Raimon (1990); RENYER ALIMBAU, Jaume; BAGES GIRO-NÈS, Judit (1999).

Durant els primers anys, a banda de l'estímul ja esmentat que va representar la publicació de la *Revista de Llengua i Dret*, nombrosos congressos, seminaris i jornades van contribuir a impulsar la producció sobre els drets lingüístics.³⁶ Menció especial mereix, tanmateix, la celebració, l'any 1986, del II Congrés Internacional de la Llengua Catalana. Els estudis corresponents a l'àrea de "Llengua i Dret" que s'hi van presentar són prou expressius de la vitalitat que la matèria dels drets lingüístics havia començat a adquirir entre nosaltres i presagien, en certa mesura, la producció frondosa que havia de venir.³⁷

Un canvi d'orientació, que consisteix a determinar el contingut lingüístic inherent dels drets i les llibertats fonamentals el trobem en el treball «Droits linguistiques et droits fondamentaux en Espagne» (Antoni Milian-Massana),³⁸ publicat també en castellà, actualitzat i amb alguns afegitons.³⁹ La nova metodologia, manllevada d'obres d'autors estrangers (assenyaladament de Bruno de Witte),⁴⁰ la trobem aplicada en estudis posteriors,⁴¹ i, en particular, en el dret a l'educació.⁴²

36. A vegades, les actes dels congressos, seminaris i jornades van ser publicades. Amb finalitat il·lustrativa, cito, per exemple, els dos volums següents: DUARTE, Carles; ALAMANY, Raimon, *Actes del Col·loqui sobre Llengua i Administració*. Barcelona, octubre de 1983, Barcelona, Escola d'Administració Pública, 1984, i AUTORS DIVERSOS, *Dret lingüístic. Actes del Simposi sobre Dret Lingüístic (Barcelona, setembre de 1987)*, Barcelona, Escola d'Administració Pública de Catalunya, 1989.

37. Els treballs més rellevants de l'àrea científica de "Llengua i Dret" del Congrés els he citats allà on correspon d'acord amb la matèria que tracten. Una bona part dels treballs presentats va ser objecte de doble publicació: d'una banda, en un volum editat exclusivament per l'Institut d'Estudis Autonòmics de la Generalitat de Catalunya; de l'altra, en el volum dedicat a l'àrea de "Llengua i Dret" de la col·lecció de volums oficials que recullen els treballs de les diferents àrees del Congrés. Les referències completes dels dos volums són, respectivament, les següents: AUTORS DIVERSOS, *Llengua i Dret. Treballs de l'àrea 5 del segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana. Barcelona-Andorra 1986*, Barcelona, Institut d'Estudis Autonòmics, 1987; i AUTORS DIVERSOS, *Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana, VI, Àrea 5, Llengua i Dret*, Barcelona, Institut d'Estudis Autonòmics/Fundació II Congrés Internacional de la Llengua Catalana, 1987.

38. MILIAN MASSANA, Antoni, «Droits linguistiques et droits fondamentaux en Espagne», a GIORDAN, Henri (dir.), *Les minorités en Europe. Droits linguistiques et Droits de l'Homme*, París, Kimé, 1992, 251-268; reproduït poc després, amb algunes ampliacions i actualitzacions, a la *Revue générale de droit*, vol. 23, núm. 4, 1992, 561-581.

39. La versió castellana, malgrat ser posterior, va sortir publicada abans: MILIAN I MASSANA, Antoni, «Derechos lingüísticos y derechos fundamentales en España», *Revista Vasca de Administració Pública*, núm. 30, 1991, 69-103.

40. Principalment de la seva tesi doctoral: DE WITTE, Bruno, *The Protection of Linguistic Diversity through Fundamental Rights*, Florència, European University Institute, 1985. Malauradament, d'aquesta tesi només se n'ha publicat un capítol: DE WITTE, Bruno, «Linguistic Equality. A Study in Comparative Constitutional Law», *Revista de Llengua i Dret*, núm. 6, 1985, 43-126. El text editat correspon, exactament, al capítol 1 de la part cinquena de la tesi. Amb posterioritat, l'autor va divulgar l'essencial de la tesi a través d'algun altre treball. Vegeu, en particular, DE WITTE, Bruno, «Droits fondamentaux et protection de la diversité linguistique», a PUPIER, Paul; WOEHRLING,

Per contra, no són gaires els autors que, els primers anys de l'adhesió d'Espanya a les Comunitats Europees, es dediquin a l'estudi del règim lingüístic de les institucions comunitàries i de l'acció europea per a la protecció dels drets lingüístics.⁴³ Ha estat sobretot durant aquesta darrera dècada que el tema ha despertat l'interès de la doctrina,⁴⁴ amb reflexions afegides, o autònomes, sobre els programes i les accions comunitàries i el contingut i les conseqüències jurídiques del respecte de la diversitat lingüística;⁴⁵ i l'estudi d'aquell règim s'ha estès, finalment, en prendre consciència del fenomen, a l'anàlisi de la incidència que, en relació amb la reglamentació de l'ús de les llengües, té el dret de la Unió Europea en el dret intern,⁴⁶ aspecte que tan sols s'havia tractat amb anterioritat de manera fragmentària o incipient.⁴⁷ La necessitat de la reforma de la Llei de normalització lingüística⁴⁸ i, després, la nova Llei de política lingüística,⁴⁹ també han estat objecte d'estudis jurídics detinguts.⁵⁰

José (dir.), *Langue et droit. Actes du Premier Congrès de l'Institut international de droit linguistique comparé*, Montréal, Wilson & Lafleur, 1989, 85-101. La part d'aquest treball dedicada al principi d'igualtat, amb algunes modificacions, va ser publicada a casa nostra: DE WITTE, Bruno, «Le principe d'égalité et la pluralité linguistique», a AUTORS DIVERSOS, *Dret lingüístic. Actes del Simposi sobre Dret Lingüístic...*, cit., 11-19.

41. MILIAN I MASSANA, Antoni (1996c); PONS, Eva; PLA, Anna M^a (2005); PONS PARERA, Eva (2006a); VERNET I LLOBET, Jaume; POU I PUJOLRÀS, Agustí (2006).

42. MILIAN I MASSANA, Antoni (1992a; 1994).

43. MONTERRAT, Antoni (1992); CORRETJA I TORRENS, Mercè (1995); MILIAN-MASSANA, Antoni (1995b).

44. CAMPINS ERITJA, Mar (2002); MILIAN I MASSANA, Antoni (2002b; 2003; 2004b; 2006; 2008a); PLA, Anna Maria (2005b); PONS, Eva; PLA, Anna M^a (2005); ESTEVE GARCIA, Francina (2006); MIR I SALA, Narcís (2006); PONS PARERA, Eva (2006a; 2007a).

45. ARRÓNIZ I MORERA DE LA VALL, M. Àngels (2006); CASTELLÀ SURRIBAS, Santiago J. (2006); PONS PARERA, Eva (2006a; 2007a; 2007b).

46. PRAT, Carles (1999); MILIAN I MASSANA, Antoni (2005; 2006; 2008b); ORRIOLS I SALLÉS, Maria Àngels (2008).

47. LLIMONA I BALSELLS, Joaquim (1989); PICO LORENZO, Celsa (1989); BARÓ I BALLBÉ, Maria Josep (1990); VILA, F. Xavier; SELLARÈS, Jordi (1994); MILIAN-MASSANA, Antoni (1995b); CIENFUEGOS MATEO, Manuel (1998).

48. MIRAMBELL, Antoni (1987); VERNET I LLOBET, Jaume (1991); MILIAN I MASSANA, Antoni (1996d).

49. Llei del Parlament de Catalunya 1/1998, de 7 de gener, de política lingüística.

50. ARGELAGUET I ARGEMÍ, Jordi (1998); JOU I MIRABENT, Lluís (1998); MIRAMBELL I ABANCÓ, Antoni (1998; 1999); PUIG SALELLAS, Josep M. (1998a; 1999); ALBERTÍ ROVIRA, Enoch (1999); ARGULLOL I MURGADAS, Enric (1999); BALLBÉ I MALLOL, Manuel (1999); CARRILLO, Marc (1999); FERRET I JACAS, Joaquim (1999); GUÀRDIA I CANELA, Josep-D. (1999); MILIAN I MASSANA, Antoni (1999a; 1999b; 2001; 2002a); VERNET I LLOBET, Jaume (1999b; 2000); XIOL RÍOS, Juan Antonio (1999).

Més recentment, el procés de reforma estatutària,⁵¹ i l'Estatut del 2006, han tornat a empenyar, com era imaginable, els estudis sobre el règim jurídic de les llengües a Catalunya.⁵² Es tracta d'un fenomen lògic si tenim present que els estatuts d'autonomia són les normes institucionals bàsiques de les comunitats autònomes i que, com a tals normes, són les que, per mandat constitucional, han de fixar els elements bàsics del règim lingüístic d'aquelles comunitats que tenen una llengua oficial pròpia.

Comptem, encara, amb estudis fets des del marc del dret internacional, universal o regional,⁵³ o bé a partir de determinats instruments internacionals aprovats al si del Consell d'Europa.⁵⁴ En aquesta línia, destaca l'impuls que ha pres l'estudi de la Carta europea de les llengües regionals o minoritàries, impuls que és esperonat darrerament per la constatació que la Carta ha esdevingut un instrument que permet millorar, i millora, l'estatut del català, especialment —en els indrets on ja té reconeguda la condició de llengua oficial— a l'àmbit de l'Administració de justícia.⁵⁵

Tanmateix, hi ha altres qüestions i altres àmbits sobre els quals, en canvi, són pocs els autors que hi han reflexionat. Pensem en la legalitat i els límits de les mesures lingüístiques constrictives en l'àmbit de les relacions privades i, en particular, en les del món socioeconòmic,⁵⁶ o en els requisits lingüístics en matèria d'estrangeria i immigració.⁵⁷

51. VERNET I LLOBET, Jaume; PLA I BOIX, Anna M. (2004); ARGELAGUET I ARGEMÍ, Jordi (2007); MILIAN I MASSANA, Antoni (2007a); PONS PARERA, Eva; PLA BOIX, Anna M. (2007).

52. PLA BOIX, Anna M. (2006); BARCELÓ I SERRAMALERA, Mercè (2007); CORRETJA I TORRENS, Mercè (2007); CREHUET, Eladi (2007); POU I PUJOLRÀS, Agustí (2007); CABELLOS ESPÍERREZ, Miguel Ángel (2008); PLA BOIX, Anna M.; PONS PARERA, Eva (2008); VERNET I LLOBET, Jaume (2008).

53. MILIAN I MASSANA, Antoni (1996c); PONS, Eva; PLA, Anna M^a (2005); PONS PARERA, Eva (2006a; 2008).

54. CLOTET I MIRÓ, M. Àngels (1995).

55. DE PUIG, Lluís M. (1986). Aquest text, molt anterior als altres sobre la Carta, no és pròpiament un estudi, sinó la versió en llengua catalana d'un informe elaborat per l'autor. CLOTET I MIRÓ, Maria-Àngels (1994); COLOM I PASTOR, Bartomeu (2002); CORRETJA I TORRENS, Mercè (2002); TRIADÚ I VILA-ABADAL, Joaquim (2002); CASTELLÀ SURRIBAS, Santiago-José; STRUBELL, Miquel (2008).

56. MILIAN I MASSANA, Antoni (1999a, 1999b; 2001); BRANCHADELL, Albert (2005). Aquest autor, des de la perspectiva de l'anàlisi de les polítiques públiques i de la moralitat de les mesures lingüístiques constrictives. SOLÉ I DURANY, Joan Ramon (2006); ORRIOLS I SALLÉS, Maria Àngels (2008).

57. MILIAN I MASSANA, Antoni (2008b).

Fa estrany aquesta escassetat de treballs, mentre resulta que, per contra, continuen proliferant els estudis sobre el règim de l'oficialitat, tema tractat a bastament (cosa que no vol dir que no calgui tornar-hi). Però encara crida més l'atenció aquella escassetat de treballs, si tenim en compte que algunes de les mesures constrictives articulades a la Llei de política lingüística per a determinades relacions *inter privatos* van ser qüestionades durament pel Defensor del Poble,⁵⁸ quant a la matèria d'estrangeria, també sorprèn la manca d'estudis, vista l'arribada de gairebé 870.000 persones immigrades a Catalunya durant el període 2000-2007,⁵⁹ fet excepcional que reclamava i reclama l'adopció urgent de mesures legals destinades a garantir-ne la integració.

Tal vegada aquesta sobrietat de reflexió en temes tan importants s'expliqui, ni que sigui parcialment, en el primer cas, per la mitigada exigència, en la pràctica, dels requisits lingüístics previstos en la Llei de política lingüística; i, en el segon, per la manca de preceptes lingüístics en matèria d'estrangeria, circumstància que obliga a haver de realitzar més aviat reflexions *de lege ferenda* que no pas *de lege data*. En aquest sentit, abans ja m'he referit a la particularitat del fet que els estudis jurídics (i, per tant, també els relatius als drets lingüístics) no solen precedir el dret positiu. Nogensmenys, s'hi afegeix aquí que el dret sol anar amb retard respecte de la vida. Ara bé, tinc la impressió que el retard, en els casos que apunto, és massa exagerat i desproporcionat.

Per tancar la relació de temes tractats per la doctrina, a més d'esmentar l'existència d'algunes reflexions de caràcter conceptual,⁶⁰ d'alguns estudis històrics,⁶¹ d'exposicions generals sobre el règim de les llengües a Catalunya⁶² i

58. Vegeu el contingut de la *Recomendación sobre el desarrollo y aplicación de la Ley 1/1998, de 7 de enero, de Política Lingüística*, que el Defensor del Poble va adreçar als presidents de la Generalitat de Catalunya i del Parlament de Catalunya: DEFENSOR DEL PUEBLO, *Informe anual 1998 y debates en las Cortes Generales*, vol. I. *Informe*, Madrid, Cortes Generales, 1999, p. 125-126 i 655-668. El text íntegre de la Resolució amb les recomanacions i els suggeriments l'havia publicat amb anterioritat la revista *Teoría y Realidad Constitucional*, núm. 2, 1998, 255-270.

59. D'acord amb les dades oficials, el nombre de persones estrangeres, procedents de l'estranger, arribades a Catalunya durant el període 2000-2007 (ambdós anys inclusivament) suma un total de 869.429. Aquesta xifra resulta de l'addició de les quantitats que corresponen a cada un dels anys compresos en aquell període. Les xifres anuals poden consultar-se al web de l'Institut Nacional d'Estadística.

60. PUIG I SALELLAS, Josep M. (1989b); VERNET I LLOBET, Jaume (1998; 1999c; 2004; 2005); MILIAN I MASSANA, Antoni (2002c; 2004c).

61. FONOLLOSA I MARINÉ, Maria Cinta; MATAS I POVEDANO, Pilar; PÉREZ I VALMAÑA, Dolors; RIBAS I VILANOVA, Xavier; VILA I DESPUJOL, Ramon; VIRÓS I PUJOLÀ, Lluís (1986); MILIAN I MASSANA, Antoni (1993); NADAL BADAL, Oriol (1993); SOLÉ I COT, Sebastià (2003); PLA BOIX, Anna M. (2005c).

62. PONS PARERA, Eva (2006b); MILIAN I MASSANA, Antoni (2007a).

d'un valuós recull de legislació lingüística, les anotacions del qual, farcides de jurisprudència i de remissions, fan que sigui mereixedor de ser citat aquí, per bé que no es tracti exactament d'un estudi doctrinal,⁶³ haig de referir-me, finalment, a dues obres que constitueixen veritables compendis: *Els drets lingüístics dels catalanoparlants*, de Francesc Ferrer i Gironès i Josep Cruañas, de l'any 1990,⁶⁴ i el llibre, més recent, *Dret lingüístic*, coordinat per Jaume Vernet i escrit amb la col·laboració d'Eva Pons, Agustí Pou, Joan Ramon Solé i Anna Maria Pla, que va ser editat el 2003.⁶⁵ Es tracta, tanmateix, de dues obres molt diferents. L'una, escrita amb afany divulgador; l'altra, més ambiciosa i acadèmica, amb la pretensió, assolida, de constituir un bon "manual" o una obra de referència obligada de la matèria.⁶⁶

Després de tot el que he ressenyat, crec que resulta palmari que al llarg d'aquests anys s'ha anat teixint a casa nostra un *corpus* doctrinal consistent, madur i robust al voltant dels drets lingüístics. Podem dir, aleshores, com suggereix el títol de la darrera obra citada, que som davant d'un *dret lingüístic*?

Doncs depèn. Si amb aquest terme ens referim a l'existència d'un cúmul de normes i principis sobre el règim de l'ús de les llengües en les relacions públiques o oficials i en les relacions *inter privatos* i/o respecte a la terminologia que cal emprar-hi, no hi ha cap mena de dubte que podem parlar de l'existència d'un dret lingüístic. Ara bé, si amb la noció *dret lingüístic* volem destacar l'emergència d'una nova disciplina jurídica o de una nova branca del dret, aleshores la resposta demana més atenció. Alguns autors qualifiquen indistintament el dret lingüístic de «disciplina jurídica» i de «branca del dret»,⁶⁷ i en el lli-

63. SOLÉ I DURANY, Joan Ramon (coord.); PUIG I PLA, Josep; CARANDELL I RIERADEVALL, Rut (2007).

64. FERRER I GIRONÈS, Francesc; CRUAÑAS, Josep, *Els drets lingüístics dels catalanoparlants*, Barcelona, Edicions 62, 2 ed., 1990. La primera edició és del mateix any.

65. VERNET, Jaume (coord.); PONS, Eva; POU, Agustí; SOLÉ, Joan Ramon; PLA, Anna Maria, *Dret lingüístic*, Valls, Cossetània, 2003.

66. Totes dues obres estan recollides en la llista bibliogràfica que figura al final de l'article. Pel que fa a la darrera, convé que el lector que utilitzi la bibliografia tingui present que aquella obra tracta la majoria de temes que hem citat al llarg del nostre treball.

67. Per exemple, HÉRAUD, Guy, «Pour un droit linguistique...», cit., p. 309 i 310; a la traducció castellana «Por un derecho lingüístico...», cit., p. 81 i 82; VERNET I LLOBET, Jaume, «Cultura, derecho lingüístico y derecho constitucional», a BALAGUER CALLEJÓN, Francisco (coord.), *Derecho constitucional y cultura. Estudios en homenaje a Peter Häberle*, Madrid, Tecnos, 2004, p. 227 i 228.

bre *Dret lingüístic*, tot i trobar-s'hi les dues categoritzacions, els autors semblen prioritzar-hi la segona.⁶⁸ Què en pensem nosaltres?

No he sabut localitzar, ni recordo haver trobat, literatura jurídica dedicada al dret lingüístic que m'ajudi a respondre-hi. Per exemple, el treball de Joseph-G. Turi, «Le droit linguistique et les droits linguistiques», publicat l'any 1990,⁶⁹ malgrat el títol suggestiu que l'encapçala, no ens il·lustra per respondre la pregunta dogmàtica que ens hem formulat.⁷⁰ I altres estudis, de títol prometedor, tampoc no ens en donen, de resposta, perquè emprenen la reflexió cap a altres qüestions i no escometen la qüestió plantejada.⁷¹

En qualsevol cas, i en contra de les opinions exposades, no crec encertat qualificar el dret lingüístic de «branca del dret»: el dret lingüístic no posseeix un conjunt homogeni de regles diferents i autònomes respecte del conjunt de regles de les altres branques del dret tradicionals (de les del dret civil, del dret administratiu, del dret penal, etc.) que permetin atorgar-li l'atribut de branca del dret. És cert que en el dret lingüístic trobem categories pròpies —per exemple, “llengua oficial”, “llengua nacional”, “territorialitat i personalitat lingüístiques”, “llibertat lingüística”— que li atribueixen una certa autonomia conceptual,⁷² però ni les unes ni les altres arriben, en cap cas, a configurar institucions jurídiques específiques suficients; així mateix, el dret lingüístic tampoc no disposa d'un ordre jurisdiccional propi, característica que, si bé no

68. VERNET, Jaume (coord.); PONS, Eva; POU, Agustí; SOLÉ, Joan Ramon; PLA, Anna Maria, *Dret lingüístic*, cit., p. 22. En aquesta pàgina llegim: «[...] darrerament els juristes han conreat aquesta branca jurídica [...]» i «[e]ls especialistes en aquesta branca del dret procedeixen [...]». L'expressió *disciplina* hi apareix un cop: «[...] el dret lingüístic constitueix una disciplina que té com a objecte [...]».

69. *Les Cahiers de Droit*, vol. 31, núm. 2, 1990, 641-650.

70. Tampoc no s'hi refereixen dos articles anteriors del mateix autor, que també fan consideracions a l'entorn del dret lingüístic. Es tracta dels treballs següents: «Quelques considérations sur le droit linguistique», *Les Cahiers du Droit*, vol. 27, núm. 2, 1986, 463-476; i «Introduction au droit linguistique», a PUPIER, Paul; WOEHLING, José (dir.), *Langue et droit. Actes du Premier Congrès de l'Institut international de droit linguistique comparé*, Montréal, Wilson & Lafleur, 1989, 55-84.

71. És el cas, per exemple, del valuós treball de PIZZORUSSO, Alessandro, «L'uso della lingua come oggetto del Diritto», a COBREROS, E. (coord.), *Euskararen lege-araubideari buruzko jardunaldiak / Jornadas sobre el régimen jurídico del euskera*, Oñati, Instituto Vasco de Administración Pública, 1990, 25-37.

72. La llista la manllevo de DE WITTE, Bruno, «Droits fondamentaux...», cit., p. 89. Aquest autor qualifica el dret lingüístic de «branca del dret» (p. 89 i 90); això no obstant, la seva pretensió no és la de precisar-ne la natura, sinó la de criticar i superar la dicotomia que existia en aquella època entre el dret lingüístic i el dret constitucional, en particular els drets fonamentals. D'aquí que aquella qualificació no té per què ser-nos rellevant.

és una condició necessària, és comuna a la majoria de branques del dret: existeix una jurisdicció civil, una jurisdicció contenciosa administrativa, una de penal, una altra de constitucional, l'ordre jurisdiccional social, però no hi ha una jurisdicció lingüística.

En canvi, comparteixo plenament que podem qualificar el dret lingüístic de *disciplina jurídica*. Els arguments convincents que l'il·lustre administrativista francès, Jean Rivero, va desplegar l'any 1973, en el reconegut manual *Les libertés publiques*, per justificar que les llibertats públiques constituïen una disciplina jurídica,⁷³ són trasladables, *mutatis mutandis*, al cas del dret lingüístic. En ambdós casos hi ha unitat d'objecte, es tracta d'estudis pluridisciplinaris i el dret comparat hi té un paper rellevant.⁷⁴

Serà difícil que el dret lingüístic, atès el seu caràcter absolutament “transversal”, assoleixi en el futur la condició de branca del dret. De tota manera, les disciplines jurídiques evolucionen i poden metamorfosejar, amb el pas del temps, en una branca del dret. És possible que aquesta transmutació estigui succeint, precisament, en la disciplina abans esmentada de les llibertats públiques en aquells països que han establert una via jurisdiccional d'empara contra les violacions dels drets i llibertats fonamentals davant d'un Tribunal Constitucional.

Voldria fer, abans d'acabar, un advertiment. El fet que puguem sentir-nos orgullosos de comptar amb una notable doctrina sobre el dret lingüístic no implica, com és obvi, que el dret positiu que hi ha al darrere sigui necessàriament satisfactori. En aquest sentit, em permeto afirmar que l'ordenació constitucional del multilingüisme a Espanya, potser suficient en els inicis, ha esdevingut més aviat obsoleta. Limitar l'oficialitat d'una llengua a un territori circumscrit, sense permetre-hi una política deliberadament territorial, i l'exclusió simultània de l'oficialitat en les institucions centrals, era tal vegada un reconeixement suficient en una societat agrària i industrial com la de la Segona República, que és d'on arranca el model actual.⁷⁵ Però en una

73. RIVERO, Jean, *Les libertés publiques*, vol. 1. *Les droits de l'homme*. París, Presses Universitaires de France, 1973, p. 9-13.

74. El paper rellevant del dret comparat en el dret lingüístic l'havia posat en relleu, per als inicis de la disciplina, Guy HÉRAUD en l'article «Pour un droit linguistique...», p. 309-310; p. 81-82, en la versió en llengua castellana.

75. El model de regulació del multilingüisme de la Constitució espanyola del 1978 s'inspira en els mateixos principis que el de la Constitució del 1931. Vegeu MILIAN MASSANA, Antoni, «La regulació constitucional del multilingüisme», *Revista Española de Derecho Constitucional*, núm. 10,

societat postindustrial i globalitzada, aquest model no garanteix que el català sigui en el futur la llengua comuna a Catalunya. No debades, constitucions recents, com la Constitució iraquiana del 2005, reconeixen l'oficialitat de llengües d'àmbit regional (la llengua kurda a l'Irak) en les institucions centrals.

3. Dret lingüístic: i ara què? (Conclusions per a l'esdevenidor)

Quins són, ja per cloure aquesta reflexió, els reptes als quals ha de fer front, de manera indispensable i inajornable, el dret lingüístic a Catalunya?

Ho sintetitzaré en quatre possibles eixos de treball:

Primer: la necessitat d'aprofundir en la dimensió col·lectiva dels drets lingüístics i en la legitimitat d'equilibrar els drets lingüístics personals amb l'establiment d'exigències lingüístiques, en el cas de determinades realitats sociolingüístiques. N'és paradigmàtica, per exemple, de la legitimitat d'aquest equilibri, la sentència cèlebre *Ford c. Québec* de la Cort Suprema del Canadà, relativa als requisits lingüístics en els cartells exhibits en públic i en la publicitat comercial.⁷⁶

Segon: la necessitat de destacar que el cas de la llengua catalana no es correspon, ni de bon tros, amb la situació de la majoria de llengües regionals o minoritàries. Ho palesen el nombre de parlants, la vitalitat de la llengua i l'ús actiu i general en els àmbits literari i acadèmic, en determinats mitjans de comunicació i en les tecnologies de la informació i la comunicació. Per això, l'estatut d'aquelles llengües no és l'adequat per salvaguardar-la. El català necessita comptar, per continuar essent llengua de comunicació i llengua comuna, a Catalunya, amb els instruments típics de les llengües majoritàries. A més, cal treballar perquè la Unió Europea concedeixi un estatut apropiat a les llengües que, com la catalana, de conformitat amb el respectiu ordenament constitucional, per utilitzar la terminologia del Tractat de Lisboa, tenen estatut de llengua oficial en part del territori d'un Estat membre.

1984, p. 123-154, en particular les p. 129, 133, i molt especialment les p. 149-154. Això no vol dir que la regulació concreta sigui idèntica. De fet, hi ha diferència remarcables. Vegeu, op. cit., p. 139-140; 143-144, nota 54; i 148. Ara bé, aquestes diferències no alteren pròpiament el model.

76. *Ford c. Québec (P.G.)*, [1988] 2 R.C.S. 712.

Tercer. La saludable emergència a Catalunya d'estudis sobre les minories lingüístiques no ha de servir per afavorir la reducció del cas català al d'una llengua minoritària o al de la protecció d'una minoria lingüística. Si en el primer terç del segle XX, com hem vist, el camí de les minories nacionals podia resultar favorable, ara, amb el risc que el català perdi la condició de llengua de comunicació comuna a Catalunya, l'èmfasi en el tractament minoritari podria traduir-se, més enllà de la minorització respecte de la resta d'Espanya, en factor col·laborador de minorització dins de Catalunya. D'una altra banda, val la pena fer notar que, encara que sigui paradoxal, com més vagi el català allunyant-se, *de facto*, de constituir una llengua de comunicació comuna a Catalunya —i aquest és, tot i l'augment de parlants de català, un risc real que tenim, especialment a causa de la forta immigració, que sol optar primer pel castellà—, més difícil serà justificar, en termes legals, a partir d'un punt determinat en cada cas, l'adopció de mesures efectives de caràcter territorial. El principi general del dret de la *proporcionalitat* que han de respectar totes les mesures legals, hi és plenament aplicable.

I quart eix: la necessitat peremptòria de divulgar la nostra doctrina a l'exterior i de participar en els debats acadèmics que tenen lloc en revistes jurídiques amb difusió internacional.

Si, com he recordat altres vegades, els drets lingüístics avui es manifesten a través de tres cercles o nivells (el local, l'estatal i el supraestatal), serà en els tres àmbits que caldrà incidir i no sols en els dos primers. No podem girar l'esquena quan resulta que assistim a la formació d'una mena de *ius comune*.

Tots aquest són, en definitiva, els reptes principals que, des de l'estudi del dret lingüístic, té plantejats el català en un món postindustrial i mundialitzat.

* * *

RELACIÓ DELS TREBALLS DE DRET LINGÜÍSTIC QUE
CONSIDERO MÉS RELLEVANTS, REPRESENTATIUS
O SIGNIFICATIUS, D'AUTORS DE CATALUNYA
(I EXCEPCIONALMENT DE LA RESTA DE L'ÀMBIT LINGÜÍSTIC
CATALÀ), PUBLICATS DURANT ELS 25 ANYS D'EXISTÈNCIA
DE LA REVISTA DE LLENGUA I DRET (1983-2008)***

Aja, Eliseo (1994). «Dictamen que emite...» [303-343], a: Autors Diversos, *La lengua de enseñanza en la legislación de Cataluña*. Barcelona: Institut d'Estudis Autònoms.

Albertí Rovira, Enoch (1995). «El régimen lingüístico de la enseñanza. (Comentario a la STC 337/1994, de 23 de diciembre)» [247-261], *Revista Española de Derecho Constitucional*, núm. 44.

Albertí Rovira, Enoch (1999). «El règim de doble oficialitat i els drets i deures lingüístics» [77-105], a: Autors Diversos, *Estudis jurídics sobre la Llei de política lingüística*. Madrid/Barcelona: Marcial Pons/Institut d'Estudis Autònoms.

Alcaraz Ramos, Manuel (1999). *El pluralismo lingüístico en la Constitución Española*. Madrid: Congreso de los Diputados.

Aparicio, Miguel Ángel (1994). «Dictamen solicitado...» [345-375], a: Autors Diversos, *La lengua de enseñanza en la legislación de Cataluña*. Barcelona: Institut d'Estudis Autònoms.

Argelaguet i Argemí, Jordi (1998). *El procés d'elaboració de la Llei de política lingüística*. Barcelona: Editorial Mediterrània.

Argelaguet i Argemí, Jordi (1999). *Partits, llengua i escola. Anàlisi de la política lingüística de la Generalitat de Catalunya en l'ensenyament obligatori (1980-1995)*. Barcelona: Editorial Mediterrània.

Argelaguet i Argemí, Jordi (2007). «La qüestió lingüística en els primers passos del procés de reforma de l'Estatut d'autonomia de Catalunya (1999-2003)» [145-181], *Revista de Llengua i Dret*, núm. 47.

*** En el repertori bibliogràfic que segueix hi incloc també els treballs publicats durant el període 1983-2008 que he citat íntegrament en les notes precedents (vegeu el que he advertit en la nota* que acompanya el títol d'aquest treball).

Argullol i Murgadas, Enric (1994). «Estudio sobre algunos aspectos del régimen jurídico de la lengua catalana» [377-398], a: Autors Diversos, *La lengua de enseñanza en la legislación de Cataluña*. Barcelona: Institut d'Estudis Autònoms.

Argullol i Murgadas, Enric (1999). «La competència legislativa de la Generalitat per establir normatives lingüístiques i “normalitzar” el català» [25-43], a: Autors Diversos, *Estudis jurídics sobre la Llei de política lingüística*. Madrid/Barcelona: Marcial Pons/Institut d'Estudis Autònoms.

Arróniz i Morera de la Vall, M. Àngels (2006). «Diversitat i llengües menys difoses a la Unió Europea: un estat de la qüestió» [123-146], *Revista de Llengua i Dret*, núm. 45.

Ballbé, Manuel (1994). «Dictamen sobre la constitucionalidad...» [399-459], a: Autors Diversos, *La lengua de enseñanza en la legislación de Cataluña*. Barcelona: Institut d'Estudis Autònoms.

Ballbé i Mallol, Manuel (1999). «L'etiquetatge en la Llei catalana de política lingüística» [497-529], a: Autors Diversos, *Estudis jurídics sobre la Llei de política lingüística*. Madrid/Barcelona: Marcial Pons/Institut d'Estudis Autònoms.

Barceló i Serramalera, Mercè (2007). «Els drets lingüístics com a drets públics estatutaris» [265-286], *Revista de Llengua i Dret*, núm. 47.

Baró i Ballbé, Maria Josep (1990). «L'etiquetatge en català: un problema en relació amb la CEE?» [137-205], *Revista de Llengua i Dret*, núm. 14.

Branchadell, Albert (2005). *La moralitat de la política lingüística. Un estudi comparat de la legitimitat liberaldemocràtica de les polítiques lingüístiques del Quebec i Catalunya*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

Cabellos Espiérrez, Miguel Ángel (2008). «La competència en matèria de llengua pròpia en el nou Estatut» [69-96], *Revista de Llengua i Dret*, núm. 49.

Camino i Pons, Josep Pere (1988). «La normalització lingüística com a títol habilitador de competències. Comentaris a la Sentència del Tribunal Constitucional de 19 d'abril de 1988» [213-221], *Revista de Llengua i Dret*, núm. 11.

Campins Eritja, Mar (2002). «El reconeixement de la diversitat lingüística a la Carta dels drets fonamentals de la Unió Europea» [95-115], *Revista de Llengua i Dret*, núm. 38.

Carrasco i Nualart, Raimon (1990). «Notes sobre l'activitat de foment: estat de la qüestió en la doctrina i consideracions sobre el seu règim jurídic. Foment i normalització lingüística» [207-221], *Revista de Llengua i Dret*, núm. 14.

Carrillo, Marc (1999). «La normativa lingüística i els mitjans de comunicació» [353-380], a: Autors Diversos, *Estudis jurídics sobre la Llei de política lingüística*. Madrid/Barcelona: Marcial Pons/Institut d'Estudis Autònomic.

Castellà Surribas, Santiago J. (2006). «La Carta Europea de les Llengües Regionals o Minoritàries i l'article 22 de la Carta dels Drets Fonamentals de la UE» [61-69], *Llengua, Societat i Comunicació*, núm. 4, <<http://www.ub.edu/cusc>>.

Castellà Surribas, Santiago-José; Strubell, Miquel (2008), «The Catalan language and monitoring the European Charter for Regional or Minority Languages in Spain» [127-146], a: Autors Diversos, *The European Charter for Regional or Minority Languages: Legal Challenges and Opportunities*. Estrasburg: Council of Europe Publishing.

Cienfuegos Mateo, Manuel (1998). «El nuevo enfoque del Tribunal de Justicia respecto a la lengua del etiquetado de productos alimenticios. Comentario a la Sentencia de 14 de julio de 1998, asunto *Hermann Josef Goerres*» [63-94], *Revista de Llengua i Dret*, núm. 30.

Clotet i Miró, Maria-Àngels (1994). «La Carta Europea de las Lenguas Regionales o Minoritarias» [529-562], *Revista de Instituciones Europeas*, vol. 21, núm. 2.

Clotet i Miró, Maria Àngels (1995). «Incidència del Conveni-marc per a la protecció de les minories nacionals en l'Estatut de les llengües regionals o minoritàries» [99-136], *Revista de Llengua i Dret*, núm. 24.

Colom i Pastor, Bartomeu (1987). «El repartiment de competències per a regular l'ús de les llengües oficials i el principi que els ciutadans no en poden al·legar desconeixement» [173-192], a: Autors Diversos, *Llengua i Dret. Treballs de l'àrea 5 del segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana. Barcelona-Andorra 1986*. Barcelona: Institut d'Estudis Autònomic.

Colom i Pastor, Bartomeu (2002). «La llengua catalana en l'Administració de justícia de les Illes Balears» [19-46], *Revista de Llengua i Dret*, núm. 38.

Colom Pastor, Bartomeu (2006). «Les autoritats lingüístiques» [201-216], *Revista de Llengua i Dret*, núm. 45.

Corretja i Torrens, Mercè (1995). *L'acció europea per a la protecció dels drets lingüístics*. Barcelona: Escola d'Administració Pública de Catalunya.

Corretja i Torrens, Mercè (2002). «La Carta europea de les llengües regionals o minoritàries» [23-32], *Quaderns de Dret Públic* 2001.

Corretja i Torrens, Mercè (2007). «La projecció supraterritorial de la llengua catalana en el nou Estatut d'autonomia de Catalunya» [247-264], *Revista de Llengua i Dret*, núm. 47.

Crehuet, Eladi (2007). «Llengua i notariat» [287-306], *Revista de Llengua i Dret*, núm. 47.

De Carreras Serra, Francesc (2000). «Derechos lingüísticos y enseñanza» [295-321], a: Saucá, José María (ed.), *Lenguas, Política, Derechos*. Madrid: Universidad Carlos III de Madrid/Boletín Oficial del Estado.

De Puig, Lluís M. (1986). «Informe provisional sobre la preparació d'un projecte de Carta Europea de les Llengües Regionals i Minoritàries» [79-92], *Revista de Llengua i Dret*, núm. 8.

Duarte i Montserrat, Carles (1984). «El Títol IV, de l'impuls institucional, de la Llei de Normalització Lingüística a Catalunya» [43-57], *Revista de Llengua i Dret*, núm. 3, 1984.

Duarte i Montserrat, Carles; Solé i Durany, Joan Ramon (1989). «La situació actual a Catalunya» [43-66], *Revista de Llengua i Dret*, núm. 12.

Esteve, Alfons; Esteve, Francesc; Teodoro, Mercè (2005). *El nom, la unitat i la normalitat. Informe sobre el reconeixement del català com a llengua oficial i pròpia del País Valencià*. Barcelona: Observatori de la Llengua Catalana.

Esteve Garcia, Francina (2006). «El nuevo estatuto jurídico de las lenguas co-oficiales en España ante la Unión Europea» [439-480], *Revista de Derecho Comunitario Europeo*, núm. 24.

Expósito i Gómez, Enriqueta (1995). «Els professors universitaris, la llibertat de càtedra i l'ús de les llengües pròpies» [129-170], *Revista de Llengua i Dret*, núm. 23.

Ferrer, Josep (1984). «Una primera experiència legislativa per al redreçament lingüístic: la Llei del Parlament de Catalunya del 1983» [103-241], *Quaderns d'Alliberament*, núm. 8/9.

Ferrer i Gironès, Francesc; Cruañas, Josep (1990). *Els drets lingüístics dels catalanoparlants*. 2 ed. Barcelona: Edicions 62.

Ferret i Jacas, Joaquim (1999). «El català com a “llengua pròpia” de les Administracions públiques de Catalunya» [107-140], a: Autors Diversos, *Estudis jurídics sobre la Llei de política lingüística*. Madrid/Barcelona: Marcial Pons/Institut d'Estudis Autònomic.

Fonollosa i Mariné, Maria Cinta; Matas i Povedano, Pilar; Pérez i Valmaña, Dolors; Ribas i Vilanova, Xavier; Vila i Despujol, Ramon; Virós i Pujolà, Lluís (1986). «Castellanització i decadència de la llengua a la comarca de Bages. Un estudi dels protocols notariais (1790-1820)» [185-207], *Revista de Llengua i Dret*, núm. 7.

Font i Ribas, Antoni (1986). «L'estatut lingüístic en el marc de les relacions comercials» [137-150], *Revista de Llengua i Dret*, núm. 8.

Font i Ribas, Antoni (2000). «La legislació lingüística registral a l'Estat espanyol» [125-134], a: Autors Diversos, *Jornades d'estudi sobre la fe pública notarial i la institució registral als països plurilingües*. Barcelona: Col·legi de Notaris de Catalunya.

Font i Ribas, Antoni; Mirambell i Abancó, Antoni; Badosa i Coll, Ferran (1987). «Els conceptes jurídics fonamentals en matèria de dret lingüístic de Catalunya» [111-145], a: Autors Diversos, *Llengua i Dret. Treballs de l'àrea 5 del segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana. Barcelona-Andorra 1986*. Barcelona: Institut d'Estudis Autònomic.

Fossas, Enric (2004). «Aportaciones y límites de la jurisprudencia constitucional en el desarrollo del plurilingüismo en Espanya» [239-264], *Revista Vasca de Administración Pública*, núm. 69 (II).

Guàrdia i Canela, Josep-D. (1999). «El català en l'àmbit registral i notarial» [561-588], a: Autors Diversos, *Estudis jurídics sobre la Llei de política lingüística*. Madrid/Barcelona: Marcial Pons/Institut d'Estudis Autònomic.

Jou i Mirabent, Lluís (1985). «El fet lingüístic i el document notarial» [127-138], *Revista de Llengua i Dret*, núm. 6.

Jou i Mirabent, Lluís (1987). «La llengua catalana a la documentació notarial» [305-338], a: Autors Diversos, *Llengua i Dret. Treballs de l'àrea 5 del segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana. Barcelona-Andorra 1986*. Barcelona: Institut d'Estudis Autònomic.

Jou, Lluís (1989). «La competència de la Generalitat en matèria de normalització lingüística, confirmada pel Tribunal Constitucional» [123-128], *Revista de Llengua i Dret*, núm. 13.

Jou i Mirabent, Lluís (1995). «La llengua en els testaments: el Codi de successions i el Codi civil comparats» [41-51], *Revista de Llengua i Dret*, núm. 23.

Jou i Mirabent, Lluís (1998). «Els principis de llengua pròpia i llengües oficials en l'articulat de la Llei 1/1998, de 7 de gener, de política lingüística» [7-22], *Revista de Llengua i Dret*, núm. 29.

Llimona i Balcells, Joaquim (1989). «La normativa de la Generalitat de Catalunya sobre etiquetatge i la lliure circulació de mercaderies» [153-169], *Revista de Llengua i Dret*, núm. 13.

Marín i Díaz-Guerra, Ferran; Vernet i Llobet, Jaume (1991). «El règim jurídic de la llengua en la retolació pública, la toponímia i la denominació dels ens locals a Catalunya» [85-119], *Revista de Llengua i Dret*, núm. 16.

Martí i Botella, Jordi; Barceló Serramalera, Mercè (1985). «La regulació legal de la llengua catalana als mitjans de comunicació social» [193-203], *Revista de Llengua i Dret*, núm. 5.

Milian i Massana, Antoni (1983). «Les llengües espanyoles diferents de la llengua castellana als estatuts d'autonomia» [79-88], *Revista de Llengua i Dret*, núm. 1.

Milian Massana, Antoni (1984a). «La regulación constitucional del multilingüismo» [123-154], *Revista Española de Derecho Constitucional*, núm. 10.

Milian i Massana, Antoni (1984b). «De la separació a la conjunció lingüística a l'ensenyament: el títol II de la Llei 7/1983, de 18 d'abril» [33-41], *Revista de Llengua i Dret*, núm. 3.

Milian i Massana, Antoni (1987). «Drets lingüístics i funció docent a l'Educació General Bàsica a Catalunya» [215-240], a: Autors Diversos, *Llengua i Dret. Treballs de l'àrea 5 del segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana. Barcelona-Andorra 1986*. Barcelona: Institut d'Estudis Autònomic.

Milian i Massana, Antoni (1988). «Ordenament lingüístic» [169-190], a: Autors Diversos, *Comentaris sobre l'Estatut d'Autonomia de Catalunya*, vol. I. Barcelona: Institut d'Estudis Autònomic.

Milian Massana, Antoni (1990). «Ordenamiento lingüístico» [177-203], a: Autors Diversos, *Comentarios sobre el Estatuto de Autonomía de Cataluña*, vol. I. Barcelona: Institut d'Estudis Autonòmics.

Milian Massana, Antoni (1992). «Droits linguistiques et droits fondamentaux en Espagne» [251-268], a: Giordan, Henri (dir.), *Les minorités en Europe. Droits linguistiques et Droits de l'Homme*. París: Kimé.

Milian i Massana, Antoni (1992a). *Drets lingüístics i dret fonamental a l'educació. Un estudi comparat: Itàlia, Bèlgica, Suïssa, el Canadà i Espanya*. Barcelona: Institut d'Estudis Autonòmics.

Milian i Massana, Antoni (1993). «The Catalan Language in the Conflict between Centralism and Autonomy (1850-1940)» [65-87], a: Vilfan, Sergij; Sandvik, Gudmund; Wils, Lode (ed.), *Ethnic Groups and Language Rights. Comparative Studies on Governments and Non-dominant Ethnic Groups in Europe, 1850-1940*, vol. III. Aldershot/Nova York: Dartmouth/New York University Press.

Milian i Massana, Antoni (1994). *Derechos lingüísticos y derecho fundamental a la educación. Un estudio comparado: Italia, Bélgica, Suiza, Canadá y España*. Madrid/Barcelona: Civitas/Escola d'Administració Pública de Catalunya.

Milian i Massana, Antoni (1995a). «La intervención de los poderes públicos en las determinaciones lingüísticas relativas a la enseñanza: modelos y límites» [43-73], *Revista Vasca de Administración Pública*, núm. 42.

Milian-Massana, Antoni (1995b). «Le régime linguistique de l'Union européenne: le régime des institutions et l'incidence du droit communautaire sur la mosaïque linguistique européenne» [485-512], *Rivista di diritto europeo*, vol. 35, núm. 3.

Milian i Massana, Antoni (1996a). «Planificación lingüística en las Administraciones de las CC. AA. con doble oficialidad lingüística» [101-126], *Revista Vasca de Administración Pública*, núm. 44 (II).

Milian-Massana, Antoni (1996b). *Schule und Unterrichtssprache. Aspekte des europäischen Sprachenrechts*. Bon: Dümmler.

Milian i Massana, Antoni (1996c). «Els drets lingüístics reconeguts universalment en el dret internacional» [154-176], a: Autors Diversos, *Els drets lingüístics a la nova Europa. Actes del II Simposi internacional de llengües europees i legislacions*. Barcelona: Editorial Mediterrània.

Milian i Massana, Antoni (1996d). «Allò “públic” en l'extensió i en els límits de l'oficialitat lingüística. Reflexions a propòsit d'una eventual reforma de la Llei de normalització lingüística a Catalunya» [65-86], *Autonomies. Revista Catalana de Dret Públic*, núm. 21.

Milian i Massana, Antoni (1999a). «Algunes reflexions sobre les intervencions lingüístiques públiques constrictives en el sector privat a propòsit del capítol V de la Llei 1/1998, de 7 de gener, de política lingüística» [35-59], *Revista de Llengua i Dret*, núm. 31.

Milian i Massana, Antoni (1999b). «L'exigència “almenys en català” com a garantia de la presència social de la llengua catalana» [451-495], a: Autors Diversos, *Estudis jurídics sobre la Llei de política lingüística*. Madrid/Barcelona: Marcial Pons/Institut d'Estudis Autònomic.

Milian i Massana, Antoni (2001). *Público y privado en la normalización lingüística. Cuatro estudios sobre derechos lingüísticos*. Barcelona: Atelier.

Milian i Massana, Antoni (2002a). «Comentarios en torno de la Ley del Parlamento de Cataluña 1/1998, de 7 de enero, de Política Lingüística» [337-366], *Revista de Administración Pública*, núm. 157.

Milian i Massana, Antoni (2002b). «Le principe d'égalité des langues au sein des institutions de l'Union européenne et dans le droit communautaire, mythe ou réalité?» [47-94], *Revista de Llengua i Dret*, núm. 38.

Milian i Massana, Antoni (2002c). «Les formes d'intervenció lingüística i les tècniques jurídiques de protecció de les llengües i dels grups lingüístics en les societats plurilingües. Una llambregada al dret comparat» [105-128], *Revista de Llengua i Dret*, núm. 37.

Milian i Massana, Antoni (2003). *La igualtat de les llengües a les institucions de la Unió Europea, mite o realitat?* Bellaterra: Servei de Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona.

Milian i Massana, Antoni (2004a). «La convivencia lingüística en Cataluña: reflexiones en torno de la regulación del catalán y del castellano en las Administraciones Públicas catalanas, a partir de la Ley del Parlamento de Cataluña 1/1998, de 7 de enero, de Política Lingüística» [151-184], *Revista Vasca de Administración Pública*, núm. 69 (II).

Milian-Massana, Antoni (2004b). «Le régime juridique du multilinguisme dans l'Union européenne. Le mythe ou la réalité du principe d'égalité des langues» [211-260], *Revue juridique Thémis*, vol. 38, núm. 1.

Milian i Massana, Antoni (2004c). «Drets lingüístics, per què?» [152-159], a: *Autors Diversos, Veus/Voices/Voces/Voix*. Barcelona: Fòrum Barcelona 2004/Lunwerg.

Milian i Massana, Antoni (2005). «Dictamen sobre la reglamentació de l'ús de la llengua catalana a l'etiquetatge i a les instruccions d'ús dels productes comercials» [279-323], *Revista de Llengua i Dret*, núm. 43.

Milian-Massana, Antoni (2006). «L'émergence du nouveau droit linguistique dans l'Union européenne» [29-64], *The Supreme Court Law Review*, vol. 31.

Milian i Massana, Antoni (2007a). «El règim jurídic de la llengua catalana amb l'Estatut d'autonomia de Catalunya del 1979: balanç i perspectives» [307-351], *Revista de Llengua i Dret*, núm. 47.

Milian i Massana, Antoni (2007b). «Los límites jurídicos existentes para la configuración del sistema lingüístico escolar del País Vasco y vías para la reforma del sistema vigente» [71-103], *Revista Vasca de Administración Pública*, núm. 79.

Milian-Massana, Antoni (2008a). «Languages that are official in part of the territory of the Member States. Second-class languages or institutional recognition in EU law?» [191-229], a: Arzo, Xabier (ed.), *Respecting Linguistic Diversity in the European Union*. Amsterdam/Filadelfia: John Benjamins.

Milian i Massana, Antoni (2008b). *Globalización y requisitos lingüísticos: una perspectiva jurídica. Supraestatalidad, libre circulación, inmigración y requisitos lingüísticos*. Barcelona: Atelier.

Mir i Sala, Narcís (2006). «Els acords administratius signats pel Govern espanyol sobre l'ús oficial de les llengües espanyoles diferents del castellà en el si de les institucions i els organismes de la Unió Europea» [317-358], *Revista de Llengua i Dret*, núm. 46.

Mirambell, Antoni (1987). «La necessitat de modificació de la Llei 7/1983, de 18 d'abril, de Normalització Lingüística a Catalunya» [117-139], *Revista de Llengua i Dret*, núm. 9.

Mirambell i Abancó, Antoni (1998). «La Llei 1/1998, de 7 de gener, de política lingüística: el nou desplegament de l'art. 3 de l'Estatut d'autonomia de Catalunya i els conceptes de llengua pròpia i de llengua oficial» [57-79], *Revista de Llengua i Dret*, núm. 29.

Mirambell i Abancó, Antoni (1999). «El català com a “llengua pròpia” de Catalunya» [45-75], a: Autors Diversos, *Estudis jurídics sobre la Llei de política lingüística*. Madrid/Barcelona: Marcial Pons/Institut d'Estudis Autònomic.

Montserrat, Antoni (1991). «L'aplicació de la regulació del Parlament europeu sobre la llengua catalana a les institucions europees» [67-93], *Revista de Llengua i Dret*, núm. 18.

Nadal Badal, Oriol (1993). «Cooficialitat i bilingüisme a la Universitat Autònoma de Barcelona (1933-1939)» [129-169], *Revista de Llengua i Dret*, núm. 19.

Orriols i Sallés, Maria Àngels (2008). «Les exigències lingüístiques en els contractes i convenis amb les administracions catalanes», a: Autors Diversos, *Mundialització, lliure circulació i immigració, i l'exigència d'una llengua com a requisit*. Barcelona: Institut d'Estudis Autònomic.

Pérez Francesch, J. L. (1993). «El status jurídic de llengua pròpia en el marc constitucional del plurilingüisme» [21-31], *Revista de Catalunya*, núm. 77.

Pérez Francesch, Joan Lluís (2006). «L'ús de les llengües cooficials al Congrés dels Diputats i al Senat» [269-274], *Revista de Llengua i Dret*, núm. 45.

Pico Lorenzo, Celsa (1989). «La lengua como cuestión de orden público en el ámbito de la libre circulación de trabajadores en la Comunidad Económica Europea» [105-111], *Revista de Llengua i Dret*, núm. 13.

Pla i Boix, Anna M. (2005a). *El règim jurídic de les llengües a l'Administració de justícia*. Barcelona: Institut d'Estudis Autònomic.

Pla, Anna Maria (2005b). *L'ús de les llengües autònomicooficials a la Unió Europea*. Barcelona: Institut d'Estudis Autònomic.

Pla Boix, Anna M. (2005c). «L'ordenació de la qüestió lingüística a Catalunya de 1892 a 1936: el procés de reconeixement de l'estatut d'oficialitat del català» [179-211], *Revista de Llengua i Dret*, núm. 43.

Pla Boix, Anna M. (2006). «La llengua al nou Estatut d'autonomia de Catalunya» [259-294], *Revista d'Estudis Autònomico i Federals*, núm. 3.

Pla Boix, Anna M.; Pons Parera, Eva (2008). «Los derechos y Principios lingüísticos en el Estatuto de autonomía de Cataluña» [95-115], a: Aparicio, Miguel A. (ed.); Castellà, Josep M^a; Expósito, Enriqueta (coords.), *Derechos y principios rectores en los Estatutos de Autonomía*. Barcelona: Atelier.

Pons, Eva (2004). «La llengua catalana a l'escola després de la Llei de qualitat de l'educació» [16-28], *Llengua, Societat i Comunicació*, núm. 1, <<http://www.ub.edu/cusc>>.

Pons Parera, Eva (2006a). «Los derechos lingüísticos en el marco internacional y comunitario europeo» [65-104], a: Pérez Fernández, José Manuel (coord.), *Estudios sobre el estatuto jurídico de las lenguas en España*. Barcelona: Atelier.

Pons Parera, Eva (2006b). «Estatuto jurídico de las lenguas en Cataluña» [281-323], a: Pérez Fernández, José Manuel (coord.), *Estudios sobre el estatuto jurídico de las lenguas en España*. Barcelona: Atelier.

Pons Parera, Eva (2007a). *El català a Europa*. Barcelona: Observatori de la Llengua Catalana.

Pons Parera, Eva (2007b). «El principi de respecte de la diversitat lingüística i la seva projecció sobre les institucions de la Unió Europea» [387-414], *Revista Jurídica de Catalunya*, vol. 106, núm. 2.

Pons Parera, Eva (2008). «International Legislation and the Basque Language» [73-91], a: Totoricagüena, Gloria; Urrutia, Iñigo (eds.), *The Legal Status of the Basque Language Today: One Language, Three Administrations, Seven Different Geographies and a Diaspora*. Donostia: Sociedad de Estudios Vascos.

Pons, Eva; Pla, Anna M^a (2005). *Els drets lingüístics com a drets humans. El cas del català*. Barcelona: Observatori de la Llengua Catalana.

Pons Parera, Eva; Pla Boix, Anna M. (2007). «La llengua en el procés de reforma de l'Estatut d'autonomia de Catalunya (2004-2006)» [183-226], *Revista de Llengua i Dret*, núm. 47.

Pou i Pujolràs, Agustí (2007). «El català a l'Administració de justícia i el nou Estatut» [133-186], *Revista de Llengua i Dret*, núm. 48.

Pou i Pujolràs, Agustí; Bosch i Capdevila, Esteve (1998). «El nom propi i la llengua catalana» [107-146], *Revista de Llengua i Dret*, núm. 29.

Prat, Carles (1999). «La llengua a Catalunya en el context del mercat interior: una revisió del concepte de *mesura d'efecte equivalent*» [65-114], *Revista de Llengua i Dret*, núm. 32.

Puig i Salellas, Josep M. (1983a). «La doble oficialitat lingüística com a problema jurídic» [53-78], *Revista de Llengua i Dret*, núm. 1.

Puig Salellas, Josep M. (1983b). «La doble oficialitat lingüística i la seva influència a l'àmbit judicial» [249-290], a Autors Diversos, *Primeres Jornades sobre l'Administració de Justícia a Catalunya. Montserrat, del 15 al 18 de juny del 1983/Primeras Jornadas sobre la Administración de Justicia en Cataluña. Montserrat, del 15 al 18 de junio de 1983*. Barcelona: Departament de Justícia. Generalitat de Catalunya.

Puig i Salellas, Josep M. (1984a). «El marc general de l'ús de les llengües a l'Administració, a Catalunya» [11-50], a: Duarte, Carles; Alamany, Raimon (cur.), *Actes del Col·loqui sobre Llengua i Administració. Barcelona, octubre de 1983*. Barcelona: Escola d'Administració Pública.

Puig i Salellas, Josep M. (1984b). «La Llei de Normalització Lingüística a Catalunya i l'àmbit oficial» [11-31], *Revista de Llengua i Dret*, núm. 3.

Puig Salellas, Josep M. (1986). «La doble oficialitat lingüística del Tribunal Constitucional» [105-136], *Revista de Llengua i Dret*, núm. 8.

Puig Salellas, Josep M. (1987). «La doble oficialitat lingüística a l'Estat espanyol» [29-109], a: Autors Diversos, *Llengua i Dret. Treballs de l'àrea 5 del segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana. Barcelona-Andorra 1986*. Barcelona: Institut d'Estudis Autònoms.

Puig Salellas, Josep M. (1989a). «La situació actual de doble oficialitat lingüística a Catalunya» [75-125], a: Autors Diversos, *Dret lingüístic. Actes del Simposi sobre Dret lingüístic (Barcelona, setembre de 1987)*. Barcelona: Escola d'Administració Pública de Catalunya.

Puig i Salellas, Josep M. (1989b). «La llengua i la dominació política» [91-103], *Revista de Llengua i Dret*, núm. 13.

Puig Salellas, Josep M. (1990). «Conceptos básicos de la doble oficialidad» [27-53], *Revista de Llengua i Dret*, núm. 14.

Puig Salellas, Josep M. (1995). «La llengua de l'ensenyament. (Comentari a la Sentència del Tribunal Constitucional 337/1994, de 23 de desembre)» [23-40], *Revista de Llengua i Dret*, núm. 23.

Puig Salellas, Josep M. (1998a). «Els grans conceptes de la doble oficialitat en la Llei 1/1998 de política lingüística» [23-56], *Revista de Llengua i Dret*, núm. 29.

Puig Salellas, Josep M. (1998b). «Un nuevo ámbito de desoficialización de la lengua catalana: el registro mercantil» [127-141], *Revista Jurídica de Catalunya*, vol. 97, núm. 1.

Puig Salellas, Josep M. (1999). «La normativa lingüística i el món socioeconòmic» [407-449], a: Autors Diversos, *Estudis jurídics sobre la Llei de política lingüística*. Madrid/Barcelona: Marcial Pons/Institut d'Estudis Autonòmics.

Puig Salellas, Josep M. (2000). «La legislació lingüística notarial a l'Estat espanyol i a Catalunya» [35-54], a: Autors Diversos, *Jornades d'estudi sobre la fe pública notarial i la institució registral als països plurilingües*. Barcelona: Col·legi de Notaris de Catalunya.

Purcalla Bonilla, Miquel Àngel (2008). «Normalització lingüística en el dret del treball» [137-175], *Revista de Llengua i Dret*, núm. 50.

Renyer Alimbau, Jaume; Bages Gironès, Judit (1999). «Avantatges fiscals i normalització lingüística en l'àmbit local» [183-191], *Revista de Llengua i Dret*, núm. 31.

Rodríguez-Aguilera, Cesáreo (1983). «La lengua catalana en la Administración de Justicia» [291-308], a: Autors Diversos, *Primeres Jornades sobre l'Administració de Justícia a Catalunya. Montserrat, del 15 al 18 de juny del 1983/Primeres Jornades sobre la Administración de Justicia en Cataluña. Montserrat, del 15 al 18 de junio de 1983*. Barcelona: Departament de Justícia. Generalitat de Catalunya.

Sebastià. Xavier (2001). «El català a l'avantprojecte de llei de llengües d'Aragó de l'any 2001. Un llarg camí cap a la cooficialitat de la llengua catalana a l'Aragó» [39-77], *Revista de Llengua i Dret*, núm. 35.

Segura i Ginard, Lluís (1984). «Comentari sobre el règim jurídic lingüístic de l'Estatut d'autonomia de les Illes Balears» [43-57], *Revista de Llengua i Dret*, núm. 4.

Segura, Lluís J. (1987). «In tema di multilinguismo: osservazioni sul modello spagnolo» [1348-1356], *Le regioni*, vol. 15, núm. 6.

Solé i Cot, Sebastià (2003). «Més sobre la llengua dels documents notariais. Recensió i anotacions a l'article de Rosa Congost, "La llengua dels notaris. Notes sobre l'ús social del català (i del castellà) a la Girona de mitjan segle XIX", i consideracions sobre els efectes de la política i la legislació en els usos lingüístics» [291-302], *Revista de Llengua i Dret*, núm. 40.

Solé i Durany, Joan Ramon (1996). «El concepte de llengua pròpia en el dret i en la normalització de l'idioma a Catalunya» [95-120], *Revista de Llengua i Dret*, núm. 26.

Solé i Durany, Joan Ramon (2006). «La intervenció lingüística de l'Administració en l'àmbit socioeconòmic» [147-200], *Revista de Llengua i Dret*, núm. 45.

Solé i Durany, Joan Ramon (coord.); Puig i Pla, Josep; Carandell i Rieradevall, Rut (2007). *Legislació lingüística de Catalunya*. 2a ed. Barcelona: Generalitat de Catalunya.

Torrent i Cufí, Francesc (2000). «La legislació lingüística notarial a Catalunya» [135-148], a: Autors Diversos, *Jornades d'estudi sobre la fe pública notarial i la institució registral als països plurilingües*. Barcelona: Col·legi de Notaris de Catalunya.

Triadú i Vila-Abadal, Joaquim (2002). «Perspectiva constitucional i Carta europea de les llengües regionals o minoritàries» [129-151], *Revista de Llengua i Dret*, núm. 37.

Verger i Garau, Joan (1987). «La normalització del català en els registres públics de dependència estatal situats a Catalunya, a les Illes Balears i al País Valencià» [339-353], a: Autors Diversos, *Llengua i Dret. Treballs de l'àrea 5 del segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana. Barcelona-Andorra 1986*. Barcelona: Institut d'Estudis Autònoms.

Vernet i Llobet, Jaume (1991). «La necessària modificació de la Llei de normalització lingüística de Catalunya» [37-50], *Revista de Catalunya*, núm. 56.

Vernet i Llobet, Jaume (1992). *Normalització lingüística i accés a la funció pública*. Barcelona: Fundació Jaume Callís.

Vernet i Llobet, Jaume (1994). «La regulación del plurilingüismo en la Administración española» [115-139], a: Bastardas, Albert; Boix, Emili (dir.), *¿Un Estado, una lengua? La organización política de la diversidad lingüística*. Barcelona: Octaedro.

Vernet i Llobet, Jaume (1996). «La planificación lingüística en las Administraciones públicas del Estado: en especial Administración periférica y de justicia» [77-99], *Revista Vasca de Administración Pública*, núm. 44 (II).

Vernet i Llobet, Jaume (1998). «Política lingüística i legislació» [233-274], a: Mollà, Toni (ed.), *La política lingüística a la societat de la informació*. Alzira: Bromera.

Vernet i Llobet, Jaume (1999a). «Los principios de mérito y capacidad en la provisión de plazas de magistrados, jueces, fiscales y personal al servicio de la

Administración de Justicia en las Comunidades Autónomas con doble oficialidad lingüística» [273-324], a: Agirreazkuenaga Zigorraga, Iñaki (dir.), *La Administración de Justicia en un Estado plurilingüe*. Madrid: Consejo General del Poder Judicial.

Vernet i Llobet, Jaume (1999b). «L'ensenyament universitari en la LPL» [305-351], a: Autors Diversos, *Estudis jurídics sobre la Llei de política lingüística*. Madrid/Barcelona: Marcial Pons/Institut d'Estudis Autònoms.

Vernet i Llobet, Jaume (1999c). «Principios constitucionales y derechos en un Estado plurilingüe» [11-42], a: de Lucas Martín, Javier (dir.), *Derechos de las minorías en una sociedad multicultural*. Madrid: Consejo General del Poder Judicial.

Vernet i Llobet, Jaume (2000). «Adecuación constitucional de la Ley catalana 1/1998, de 7 de enero, sobre política lingüística» [365-390], a: Sauca, José María (ed.), *Lenguas, Política, Derechos*. Madrid: Universidad Carlos III de Madrid/Boletín Oficial del Estado.

Vernet i Llobet, Jaume (2004). «Cultura, derecho lingüístico y derecho constitucional» [217-235], a: Balaguer Callejón, Francisco (coord.), *Derecho constitucional y cultura. Estudios en homenaje a Peter Häberle*. Madrid: Tecnos.

Vernet, Jaume (2005). «Processos de normalització de la llengua catalana» [253-297], a: Alcaraz, Manuel; Isabel, Ferran; Ochoa, Josep (eds.), *Vint anys de la Llei d'Ús i Ensenyament del Valencià*. Alzira: Bromera.

Vernet i Llobet, Jaume (2008). «Llengua i reforma estatutària» [45-80], a: Serrano Daura, Josep (coord.), *L'Estatut del 2006: el dret i els drets de Catalunya a la cruïlla del segle XXI*. Barcelona: Societat Catalana d'Estudis Jurídics.

Vernet i Llobet, Jaume; Pla i Boix, Anna M. (2004). «La llengua catalana i un nou Estatut d'autonomia per a Catalunya» [141-174], *Revista de Llengua i Dret*, núm. 41.

Vernet, Jaume (coord.); Pons, Eva; Pou, Agustí; Solé, Joan Ramon; Pla, Anna Maria (2003). *Dret lingüístic*. Valls: Cossetània.

Vernet i Llobet, Jaume; Pou i Pujolràs, Agustí (2006). «Derechos y deberes lingüísticos en las Comunidades Autónomas con lengua propia» [147-174], a: Pérez Fernández, José Manuel (coord.), *Estudios sobre el estatuto jurídico de las lenguas en España*. Barcelona: Atelier.

Vernet, Jaume; Punset, Ramón (2007). *Lenguas y Constitución*. Madrid: Iustel.

Vila, F. Xavier; Sellarès, Jordi (1994). «El Mercat Únic, les llengües no majoritàries i la proposta flamenca de l'Europa de les cultures» [31-45], *Revista de Llengua i Dret*, núm. 21.

Vilaseca i Marcet, Josep M. (1987). «L'aplicació del principi constitucional d'igualtat a l'ús de la llengua catalana» [147-171], a: Autors Diversos, *Llengua i Dret. Treballs de l'àrea 5 del segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana. Barcelona-Andorra 1986*. Barcelona: Institut d'Estudis Autònomic.

Xiol i Ríos, Joan (1990). «El tratamiento jurídico de la doble oficialidad por parte de las leyes y los reglamentos» [67-90], *Revista de Llengua i Dret*, núm. 14.

Xiol Ríos, Juan Antonio (1999). «El català com a llengua pròpia de les corporacions públiques de base sectorial» [141-213], a: Autors Diversos, *Estudis jurídics sobre la Llei de política lingüística*. Madrid/Barcelona: Marcial Pons/Institut d'Estudis Autònomic.